

„Boldogult Kálmán Kolos helyére intézetünk kegyura Babics Mihály világi ideiglenes h. tanárt nevezte ki, aki szeptember 22-én foglalta el állását. Minthogy az újonnan kinevezett h. tanárnak a magyar és a latin nyelv a szaktárgya s nem a német és latin, amelynek tanszékét töltötte be életében a megboldogult, új tárgyfelosztást kellett csinálnunk, az óra rendet meg kellett változtatnunk s ennek alapján indult meg sok baj és nehézség után az iskolai év munkája.”

Így ad hírt Babits bajai kinevezéséről a Ciszterci Rend Bajai Katolikus Főgimnáziumának 1905/6. évi tanulmányi értesítője.¹ Babits e kinevezés révén pénzkereső, független emberré válik, akít most már a család is felnőttként tisztel; költeni nem igen kell rá többé, mert — akárha ideiglenes állásban és gyakorlóévesként is — tisztességesen keres: évi ezer-hatszáz koronát, ami éppen nem éhbér, ha meggondoljuk, hogy apja, a jól fizetett magasrangú bíró, évi háromezer forintot, vagyis hatezer koronát kapott az államtól. Az állás ugyan ideiglenes; a család nem is tekinti másnak a papi gimnáziumot, csak első állomásnak, ahonnan majd tovább lehet lépni a jó és biztos állami állás, a rendes tanári kinevezés felé. A megyei tisztviselők unokája és a bíró fia jobban bízik az államban, mint az egyházban; és a fehér reverendás, fekete kötényes tanítórend világa is idegen a katolikusnak katolikus, ciszterciták nevelte, de a négy egyetemi esztendő után már „modernül gondolkodó”, törekvő világi ifjúnak. Kelemen Mihály, a szeretett nagybácsi is e gondolatok jegyében üdvözliz az újdонат új felnőttet:

„Kedves Misi Öcsém!

Pécs, 1905. okt. 3.

Szívből gratulálok neked úgy névnapodra, mint főleg a hamarosan elnyert, bár ideiglenesnek tekinthető állásodhoz.

A fődolog az, hogy van állásod és így önálló lettél, utóbb majd juthatsz az államhoz jobb állásba is.

A kezdet nehézségein, bárhova jut is az ember, át kell esnie, ez csak az első hetekben tart, azután már úgy megy, mint a karikacsapás, kivált ha kedvenc tárgyát tanítja az ember.

1600 korona, ha nem is sok, de egyes ember beosztással jól kijöhet vele és én hiszem is, hogy te jól ki fogsz jönni rizetéssdel.

Képezem, édesanyád is milyen boldog, hogy a fia már állásbeli ember lett.

Azt hiszem, a zircziekkal is jól ki fogsz jönni, talán van is köztük ismerősöd.

Éppen Mihály napján végeztük a szüretet; a termés közepes, az ára alacsony: 15 és 1/2 krajczáron adtuk el.

Azt hallom, Szekszárdon nagy zivatar volt éppen a szüret előtt, miért is sietni kellett vele, jó, hogy Imre még otthon van.

Buday Jolán Aradra ment szinte ideiglenes állásba egy magán felsőbb leány iskolába. Kap ellátást és havi 30 forintot. Ő is az államhoz akar jutni.

Majd ha rendbe jöttél és idő enged, írj körülményesen magadról és az ottani viszonyaidról.

Megköszönve szíves névnap mellegemlékezéseted, ölel szeretettel bátyád Mihály.”²

A berendezkedés bizonyára neki, az aggodalmas és ügyetlen embernek is könnyen megy; nőtlen ifjú egy bőrönddel indul el a világba, s postán küldeti maga után könyveit

¹ *Változások a tanári testületben* című fejezet; 117. l.

² Kelemen Mihály levele Babits Mihályhoz. *Közelí rokonok levelei*. — Analekta, Országos Széchényi Könyvtár, Babits-hagyaték. — A fettel szedett a következőkben: OSZK.

és egyéb szükséges ingóságait. Térképen közel van ugyan Baja Szekszárdhoz, de a valóságban — akkor még — nagyon messze. Képzeljük el a fiatal tanárt, amint karácsony tájt Szekszárdra indul ; valóságos expedíció :

Kölcson-kocsim előállt, kölcson-bundám beült.
Küszöbről Miska bácsi küldött, korholt, kehült :
„Eredj ha nincs eszed már!” — S a csipős szürkeségben
mint égvefelejtett lámpa, égtek még a makacs
lányszemek . . . Óh ha maradnék! De én már mentem,
már mentem
át az alvó Szeremlén, szekcsői kompon át . . .

Balladásan János ostorral mutogatta a gólyát, a sast,
és hogy Kalocsa merre, vagy (mit tudom én!) Kakasd?
Duna még nyergeletlen, nem ült még rajta a híd.
Olykor jég közt, ladikkal, tudott csak átvinni a révsz
s a különös álmok s remények titkos vontató-serege . . .³

Sok idő, sok fáradtság az utazgatás, sőt olykor még veszedelmes is ; úgy kell hát be rendezkednie, hogy csak karácsonyra, húsvétra, lakodalomra vagy temetésre tér meg a szülői házba. A szennyes postán megy haza és a tiszta postán érkezik ; s gyakran hozza-viszi a posta a kis hordócskát is : Bajára jó szekszárdival tele, vissza üresen. Az anyai kéz a távolból is gondot visel rá.

De Baján sem marad gondviselő kéz nélkül.

A ház, melyben Baján lakott, a Petőfi Sándor utcán állt és áll ma is. A címet ő maga adja meg Kosztolányihoz intézett levelében :

„Ha nagyobb könyvet küld, ne a gimnáziumba : hanem Petőfi u. 56. alá, Szuper százados házába, ahol lakom.”⁴

Szuperék háza egy holdnyi telek közepén épült, és előtte mintegy negyedholdnyi rózsakert ilatozott kora nyártól őszig. Az utcai kaputól rózsalugas alatt lehetett a házig jutni.⁵ Az azóta elpusztult rózsást három évtized múltán hatholdassá növeli Babits képzelete : *Hatholdas rózsakert* című novellájában így számol be Szuperék házaról :

„Óriás rózsakert volt, mert az Ilka néni férje, miután mint huszárkapitány egy makacs izületi bántalomtól megrokkanva penzionáltatta magát, azt vette fejébe, hogy rózsát fog termelni és eladja a szerb üzérekeknek, akik rózsavizet csinálnak belőle. Több holdon át rózsá és rózsá : képzelni lehet az illatot, ami itt előntötte a levegőt virágzás idején . . . A roskadozó nagy házból egy szép szobát rendezen bére adott. Ez volt a legüribb garszónlakás a városban. A Gádorosra vetődött fiatal nőtlen tisztviselők között előkelőség számba ment az Ilka néninél lakni.”⁶

Babits később is gyakran beszélhetett családi és baráti körben a bajai házról és rózsakertről. Török Sophie az egyik Baján írt Babits-vers alá ezt a megjegyzést teszi :

„Szobában [írta] ; nagyon nagy szoba, egész táncterem, régi butorok, vadász-készletek.”⁷

A novella hasonlóképpen rajzolja meg bajai szobáját. Sárközi pedig ezt írja :

„Egyszer elmesélte [Babits], hogy Baján egy olyan házban volt albérteti szobája, amelyet hatalmas rózsás kert vett körül. Ez a rózsás kert néhány évvel később fölmerült, mint a *Hatholdas rózsakert* című nagy elbeszélésének színtere.”⁸

³ A vers címe : *Abból a kikötőből*. (Babits Mihály *Összes Művei I.* Franklin társulat 1945.) Babits 1930. április 27 — 28-án járt Baján, s ott előadást is tartott. (Lásd a *Bajai Ujság* 1930. ápr. 27-i és 29-i számait és *Babits Mihály né napitárát*. — Duod. Hung. 109. I. k. OSZK.) A verset ez a látogatás ihlette. A látogatásról Hódsághy Béla 1954. márc 19-én kelt levelében ezt írja nekem :

„. . . a házban Babitsékkal együtt jártam. A Petőfi utcai bejáratról jobbra van egy magányos szoba. Az akkor még élő Szuperék közlése szerint ebben lakott Babits. Babits azonnal korrigálta a dolgot. A bejáratról balra fekvő szoba volt a lakása. Be is mentünk a szobába s kijövet újra megerősítette, hogy csakugyan ez a helyiség volt tanyája”.

⁴ Babits levele Kosztolányi Dezsőhöz, 1906. febr. 21. — *Babits — Juhász — Kosztolányi ifjúkori levelezése*. Analekta, OSZK. — Hódsághy Béla írja imént idézett levelében, hogy a ház mai számozás szerint Petőfi Sándor u. 80. szám. Szuper Mihály ezzel a névjeggyel tudósítja Babitsot, hogy a szoba rendelkezésére áll :

„Tisztelt Tanár Úr! A lakás rendben van, ha tetszik, tessék elfoglalni. Kiváló tisztelője Szuper Mihály ny. áll. honv. százados”.

A névjegyet lásd : *Ismerősök és távoli rokonok levelei*. Analekta, OSZK.

⁵ Ezeket az adatokat Szuper Mihály vejének, Posta Lajosnak szóbeli közlése alapján írom.

⁶ *Babits Mihály Összes Novellái*. Athenaeum, 325. l.

⁷ *Babits Mihály összes versei Török Sophie autográf megjegyzéseivel*. Quart. Hung. 3098. 71. l. OSZK.

⁸ *Babits Emlékkönyv*, 218. l.

Szuperéknél Babits meleg, családias otthonra lel. Ilka néni azonnal anyai pártfogásába veszi a félszeg, visszahúzódó fiatal tanárt, akire rá is fér egy kis anyai gyöngéd szigor, mert bizony már-már ügyefogyottnak látszik, annyira nem törődik környezetével, s annyira nem tordít gondot önmagára. Egyik hajdankori tanártársa és barátja, Palotai Irén János szerzetes-tanár írja róla :

»Szuper Mihály nyug. honvédhuszár századosnál lakott, s bár házigazdája családját sokan látogatták — magam is —, de Babits a társaságban a legritkább esetben vett részt. Visszahúzódott szobájába, mintha csak nem is lett volna a ház lakója. A társaságban különben is félszeg, modortalan és balkezes volt. Szuperné házassági tervének is az volt a célja, hogy azzal a nála kissé idősebb, erélyesebb, jómodorú és jó családból való feleséggel símít és farag rajta. Elhanyagolt külső megjelenését kicsiszolja, társadalmi emberré faragja. Önmagával, külsejével ugyanis vajmi keveset törődött.»⁹

A derék, jólelkű Ilka néni — kit nemcsak a novellában hívnak így, hanem a valóságban is — szinte anyai buzgalomban gondviselő feleséget akar keríteni az „elhanyagolt tudósnak”. Ez azonban nem úgy sikerül, ahogyan Ilka néni tervezi : Babits kisiklik a hálóból, s ha igaz, nem kis botrány árán. A kiszemelt leányt Irénnek hívják, a valóságban és az elbeszélésben egyaránt. Gyakran vendégeskedik Ilka néninél, ahol bőven van alkalma a Babitscsal való találkozásra. Hogy milyen eredménnyel hozta össze a két fiatal Ilka néni, ma már bajos volna kikutatni. Babits talán nem is szerelmes Irénbe, hiszen más adatokból az derül ki, hogy neki más leány tetszik. Ezt a leányt Gizinek hívják, s neve két kiadatlan Babits-versben is felbukkan. Kedvesen árulkodik erről a szerelemről az a szeretettel takargatott sajtolt virág, melynek frissét Gizi Babitstól kapta volt félévsszázaddal ezelőtt, s melyet gondosan megőrzött mostanig.¹⁰

A szerelmes versek ihletője — egyúttal a *Halholdas rózsakert* Gizijének is modellje — ma is él Baján, és a valóságban is Gizellának hívják. A két Gizi-vers közül az egyik töredék, a másik teljes, s bár nem a legjobb Babits-versek közül való, mégis ide iktatom egész terjedelmében, mert kedves és érdekes dokumentuma Babits ifjúkori szerelmének, de önróniára és frivolságra való hajlandóságának is, mint „modernsége” egyik jelének. Íme az 1906 májusában írt, bajosan travesztált litánia :

Strófák Gizikéről

*Gizike barna dús hajával
besátorozta lelkemet,
Gizike, gyönyörű hajával
bílicsbe font be engemet.*

*Ó mint imádom, hadd dicsérem
Gizike barna dús haját,
holtig kívánom, és kísérem
Gizike gyönyörű haját.*

*Aranka fürte szőke, gazdag
becses búza, rendetlen asztag : —
Gizike fürte barna, dús,
simulva milliónyi szála
önkéntelen harmóniára.*

*Aranka arca csupa hús,
Gizike arca csupa szellem,
Gizike teste csupa kellem,
Gizike lelke csupa fény :
Gizike lesz csupán enyém ?*

*Gizike enyhe kellemesség,
Gizike májusi virág,
Gizike kedves kötelesség,*

⁹ Palotai Irénnek hozzám intézett leveléből. — 1954. szept. 17.

¹⁰ Irén és Gizi ma is él Baján ; családi nevük közlésére egyelőre nem kaptam felhatalmazást. A sajtolt virágot, egy névjeggyel együtt — melyen Babits uzsonnára hívja Gizi apját —, Hódsághy Béla megszerezte hú őrjöjtől, s a bajai gimnáziumnak adta megőrzésre.

*Gizike egy egész világ!
Gizike kert, de nincs szűrősa,
Gizike sárga viola,
Gizike néha, mint a rózsza,
Gizike, mint az ibolya.*

*Gizike drága szemepára
ma kivilágította lelkem,
Gizike szeme matt opála.
hipnotizált fényével engem.*

*Ó mint imádom, hadd dicsérem
Gizike szürke, mély szemét,
holtig kívánom és kísérem
Gizike gyönyörű szemét . . .¹¹*

Könnyen elképzelhető, hogy Babits sohasem mutatta meg ezeket a verseket imádottjának, de lehet, hogy éppen ajándéku! szánta május 7-re, szerelmese névnapjára.

Baján — mi maradhat titok kisvárosban? — még ma is tudják, hogy a fiatal tanár „udvarolgotatott” Gizinek. Azonban elfelejtődött, vagy legalábbis hallgatnak róla, hogy mi történt Irén körül. Ilka néni leveléből mégis következtetni lehet valami olyasmire, ami a novellában is történt. A dolog azonban nem világos. Ime Ilka néni levele, melyet 1906 őszén, az iskolai év elején írt Babitsnak:

»Kedves Miska!

[1906 ősz]

Bizonnyal nagyot néz, hogy a maga öreg Ilka nénije ír magának. Igazán magam sem tudnám megmondani mi indít, épen ma rá; talán az a sajnálatos, megindult hangulat, amelyben vagyok; ugyanis ép most jöttünk szegény Jurai Jozefin barátnőnk gyászmiséjéről, tegnap temettük, képzelje; hétfőn egész derülten be is teázott velünk, ő maradt maga este tízig, kedden templomban volt, bái ruhát várt próbálni, aztán egy kicsit lefeküdt, és anélkül, hogy közülünk bárki is tudta volna, vasárnap, még a rokonainak is váratlanul, meghalt. Szinte hihetetlenül megrendített ez az eset, és alig tudom elhinni, hogy az az élénk, temperamentumos teremtés nincs többé; talán, mivel maga is sokszor élvezte bizarr kedélyét, úgy éreztem, hogy ezt magával is tudatnom kell. Egyébként, a *rend* szempontjából, ezt a levelet nekem már rég meg kellett volna írni, nyugtázni a küldött 20 koronát, de nincs okom tagadni, hogy a végtelen rideg eljárás, amiben részesített, nagyon, de igazán nagyon, fájdalmasan érintett. Az első perctől fogva, hogy házunkhoz jött, oly igazi, őszinte, őnzetlen, anyai barátsággal viseltettem iránta, jellemét, tehetségét, egész egyéniségét, oly magas nivóra helyeztem, és ahol csak alkalmat leltem rá, iparkodtam is azt érvényre juttatni (amennyiben azt maga úgy sem tudta), igyekeztem mindenütt tiszteletet és rokonszenvet ébreszteni egyénisége iránt, amelyet szerintem oly igen meg is érdemelt és amelyet én, önkénytelenül és őnzetlenül, éreztem is mindenkor iránta!

Nem a követelés hangján mondom, de mégis végtelenül rosszul esett a meg nem érdemelt eljárás, és szinte resteltem közös ismerőseink előtt, kik szinte érdeklődtek sorsa iránt!

En, ősmerve a maga túl érzelmes lelkületét, ismét találtam mentőöket hallgatására, át tudtam érezni, hogy kellemetlen lehet beszélni, vagy írni, semmiképen nem minősíthető, meg nem érdemelt mellőzésből!

De aztán, mikor értesültem szegedi kinevezéséről, miről úgy siettek nekem hírt adni, ismerve érdeklődésemet, és mikor azt hallottam, hogy maga Baján is járt, és hozzám nem jött el, azt már igazán el sem akartam hinni, és nagyon gyakran eltűnődtünk Dombival (kinek szinte igen fájt elnémulása), hogy hát milyen is maga tulajdonkép igazándiból, mert egész távozása utáni viselkedése nem vall magára!

No de nem pörölök tovább, inkább megkérdem, hogy érzi magát új helyzetében? Talán húsvétkor hazatérőben jobb lesz, és bejön, majd mesélek sokat utódjáról! Kí hej, nem foglal el olyan pozíciót mint Babics Miska! Mi, hála Isten, elég jól vagyunk, ismételten csak azt mondhatom azonban, hogy nagyon hiányzanak nekem, mert szegény Irén barátnénk is úgy eltűnt szemünk elől, akár csak az édesatyja; elvonult ezer sebből vérző lelkével, mint

¹¹ Babits Mihály *Angyalos könyve*. Quart. Hung. 3094. f. 70^v. OSZK.

a lőtt vad a rengetegbe, gögös lelke itt nem bírta ki a sok megaláztatást és csalódást; mire egyszer Pestről hazajöttem, nem volt itt, se tőlem, se mástól el sem búcsúzott, csak egyetlen egyszer írt, de az a levél is csak dúlt lelkiállapotát tükrözi. Isten vele, írjon, Ilka néni”.¹²

Ilka néni veje, Posta Lajos is tud Mihály és Irén szerelmi históriájáról: családi körükben később is gyakran esett szó róla. A részletekre, illetve az ügy kimenetelére azonban már nem emlékszik, de úgy tudja, hogy Babits éppen e szerelmi kaland miatt kérte elhelyezését.¹³ A Szuper-családban legalábbis így ítélték meg hír nélkül való gyors távozását; a dolog azonban aligha ilyen egyszerű. Sokkal valószínűbb, hogy az Irén-ügy csupán siettette amúgyis akart távozását, hiszen bajai állását ideiglenesnek tekintette, amint hogy formailag az is volt. Hogy Szuperékat kissé modortalanul hagyta oda, annak bizonyára oka volt: talán megnehezítelt Ilka néniére, amiért házassági fondorlataival — feltehetően — kínos helyzetbe sodorta. Palotai Irén János így összegezi erre vonatkozó emlékeit:

„Az igaz, hogy bajai tartózkodása alatt különösen háziasszonya szerette volna megházasítani. Ezért volt náluk gyakori vendég egy Babitsnál kissé idősebb, kedves (nevére nem emlékszem) leány, de hogy ezért menekült volna el Bajáról, azt nem tartom valószínűnek. Bajáról egyszerűen azért ment el, mert az államnál akart elhelyezkedni. Világnézetével nem tudta összeegyeztetni, hogy véglegesen szerzetes-iskolánál maradjon. Bajai éve jó alkalom volt törekvése elérésében, mert az akkori zirci apát, Vajda Ödön nagy befolyású ember lévén, könnyen kinevezette őt az államhoz. Ez meg is történt s ezzel távozott Bajáról.”¹⁴

Palotai Irén János nyilatkozata nagyon érdekes és fontos dokumentum, és feltétlenül hiteles is, hiszen ő volt Babits legjobb bajai barátja. Nyilatkozata egyben arról is tanúskodik, hogy az Irén-ügy hullámai nem jutottak el az iskoláig, Babits pedig nem tartotta szükségesnek, hogy erről valamit is közöljön bárkivel. De az is lehetséges, hogy Palotai Irén János emlékezetéből egyszerűen kihullott ez a nem túlságosan jelentős epizód — hiszen azóta éppen ötven esztendő telt el.

Babits — ha igénybe is vette Vajda Ödön támogatását, s ezt könnyen tehetette előkelő papi rokonai révén is — nem nagyon bízott a tekintélyes apát támogatásában, mert a nyári szünidőben Kosztolányi Dezsőt is megkéri, ajánlja be őt apjánál. Kosztolányi Árpád — Dezső apja, akkor a szabadkai gimnázium igazgatója — azonban kitér a kérdés teljesítése elől: neki erkölcsi kötelessége, hogy a szabadkai gimnáziumban megüresedett állásra a város szülőtte pályázót segítse, ne pedig az idegen fiatalembert, akiről csak annyit tud, hogy fia barátja.¹⁵

Az Irén-ügyről talán legtöbbet mégis a *Hatholdas rózsakert* árul el; a novellista — ha nem is minden részletben, de a fő dologban bizonyosan — hű krónikás volt: Irén valószínűleg is azt a sorsot érte meg, amit az elbeszélés hősnője.

*

A bajai gimnáziumnak ekkor tizenhat tanára van. Közülük négy — Babitscsal együtt — világi, a többi szerzetes. Az 1905/6-os tanév tanulmányi értesítőjéből még ennyit tudunk meg Babitsról:

„Világi, nőtlen, okl. tanár, a m. filozófiai egyesület tagja; tanította a II. o. a magyar nyelvet, a II. és VI. o. a latin nyelvet heti 16 órában. Tanári éveinek száma 1.”¹⁶

Babits, a tanulmányi értesítő tanúsága szerint — a tanítást kivéve — nem vett részt az iskola munkájában, iskolai ünnepeknek sem előadója, sem szervezője, vagy kirándulásoknak vezetője nem volt. Az ifjú gyakorlóévesnek ez még nem kötelessége, s ő már akkor sem mutogatta magát kefélen vagy önként; éppen elég gondot okoz neki a tanítás maga is. A gyakorlatlan pedagógus, a szórakozott tudós és költő, nincs otthon a katedrán: „Veszekeдем a gyerekekkel...” — írja egyik levelében.¹⁷ Ez az egyetlen nyilatkozat a saját szájából, amit bajai tanárkodásáról valaha adott. Három szó az egész, de találon jellemzi a középiskolás pedagógiával való kapcsolatát. Tanártársa és barátja, Palotai Irén J. szűkszavú, de nagyon hihető képet fest a tanár Babitsról:

„Babits az iskolában? Nagy tudású, nagy intelligenciájú ember volt s tán éppen ez volt az oka, hogy nem tanárnak való volt. Nem tudott leereszkedni a gyermeki lélekhez s egyáltalán nem tudott fegyelmet tartani: órai tanítványainak fegyelmezésére irányuló törekvésével tettek el. Sajnos, ez sohasem sikerült neki! Órai alatt rendetlenkedő, lármázó tanítványait hangos szavaival igyekezett tüccitálni s ezért mindig valósággal kifáradva, kimerülve lépett

¹² *Ismerősök és távoli rokonok levelei*. Analekta, OSZK.

¹³ Posta Lajos szóbelli közlése.

¹⁴ Lásd a 9-es jegyzetet.

¹⁵ Kosztolányi Árpád levele Kosztolányi Dezsőhöz, 1906. szept. 24. Levelestár, OSZK.

¹⁶ *Értesítő*, 48. l.

¹⁷ Babits levele Kosztolányihoz, 1905. okt. 31. Levelestár, OSZK.

ki az osztályból. A fegyelem hiányának tulajdonítható, hogy kevés eredményt tudott felmutatni. Tanítványai szerették, nem gyengése miatt, hanem azért, mert valójában jó ember volt; ahol csak lehetett, véde, mentette, segítette őket.¹⁸

Az ítélet talán szigorú kissé, de mindenképpen igaz: a csetlő-botló, szórakozott és nyugtalan gyakorlóéves aligha lehetett másfolyen. S e jellemzés értéken mitsem változtat az, hogy később a gyakorlatlan pedagógus kiváló tanárrá válik. Udvardi Lázár, a bajai tanítvány már ezt a tanárt rajzolja elének, igazan, hihetően, kissé talán eszményített alakban: „1905-ben a bajai ciszt. r. gimnázium hatodik osztályába jártunk. A tanév elején hallottuk, hogy egy civil tanár fogja tanítani a latin nyelvet. Nagy érdeklődéssel vártuk megjelenését, mert eddig szerzesz tanárok tanították a latint.

Amidőn a fiatal Babits megjelent az osztályban, kicsit csalódtunk. Megjelenése egy szürke, hétköznapi emberé. Kreol arcszín, tömött bajusz, a ruha sem túlságosan jól szabott. Egyénisége sem volt nagyon vonzó, kissé száraz, kissé rideg, úgyhogy eleintén meglehetősen nagy volt a távolság a tanár és tanítvány között.

A kis város társadalmában is csalódtást okozott megjelenése. A társaságban nem volt az a szellemes társalgó, akit vártak, sőt néha félszegnek, ügyetlennek találták.

Jellemző, hogy pár évtizeddel később, amidőn már mint neves író felolvasást tartott a városban, régi háziasszonya, aki akkor már idős asszony lévén nem igen értesült az irodalmi eseményekről, így fogadta a látogatására érkezett Babits Mihályt: „Mondja csak Miska fiam, még mindig olyan ügyetlen?”

Hanem pár hónap múlva kezdtünk más szemmel nézni rá. A háziasszonya kosztos diákokat is tartott, s ezek kezdték mesélgetni, hogy a tanár úr több idegen nyelven beszél, s olasz verseket fordít. Ő maga sohasem hivalkodott tudásával.

Kezdtünk jobban figyelni rá, s ő is megérezte az osztály hangulatváltozását, szívesebben, melegebb hangon beszélt. Liviust fordítottuk s a fordítás folyamán plasztikusan festette a rómaiak életét, a római társadalmat, s előadásában mindig kidomborodott az a mély humánus érzés, mely őt jellemezte.

S kezdtük szeretni Babits tanár urat és várni óráit, amelyek, amint most utólag látjuk, olyan nagy befolyással voltak egyéniségünk kifejlődésére.

Hogy mennyire ismerté diákjait, tanártársait, és a város társadalmát, azt mutatja későbbi elbeszélése, „Timár Virgil fia” — amelynek nem egy alakjára ráismertünk.

Sajnálunk, hogy egy év után elhagyott bennünket, de az bizonyos, hogy annak az évnek emléke, amelyet velünk töltött, életünk egy kedves emléke marad.¹⁹

Tanártársai érdekes, éppenséggel nem jelentéktelen emberek. Igazgatója — később a rend apátja is — Werner Adolf; Goethéről, Kármánról, Kisfaludy Sándorról ír értekezést, s csaknem modern esszét a műalkotás és a műélvezet kapcsolatairól. Ez utóbbit azért is meg kell említenünk, mert ha hatással nem is, de bizonyára indíttással volt Babits első esszéjére, *A szagokról, illatokról* szólóira.²⁰

Tanártársai évtizedek múlva is elevenen élnek emlékezetében. Érdekesen tanúskodik erről *Timár Virgil fia* című kis remeke. A regénybeli cisztercita gimnázium tanárai közül „valóságos” bajaiakat lehet felismerni. Így például Lesinszky Ipoly modellje a bajai gimnázium öreg történelemtanára, Ledniczky Ipoly, aki derék művelődéstörténeti, régészeti és történelmi értekezéseket írt különféle folyóiratokba. Neve a *Halálfiatban* is felbukkan néhány pécsi cisztercita nevének — Gombos Cirill, Szoboszlai Timót — társaságában. A másik modell Dombi Márk, magyar, latin és filozófia szakos tanár, aki hitbuzgalmi cikkei mellett verseket s figyelemre méltó értekezéseket írt Kölcseyről és a kuruc költészetéről. Ő lehetett a modell Timár Virgil alakjához.

Palotai Irén János így jellemzi Dombit:

„Abban akkori tanártársai valamennyien megegyeztünk, hogy a regény főhőse dr. Dombi Márk kartársunk volt. Dombi gyenge testalkatú, beteges, szelíd lelkű, jószág, megértő és mindenkit megbecsülő, igazi »verus homo« volt. Aki őt ismerte, a regényből rá fog ismerni. Babits kissé ferden állította be, mert a fiúval való nexusából egyetlen mondat, vagy szó sem igaz.”²¹

¹⁸ Lásd a 9-es jegyzetet.

¹⁹ Udvardi-Heckenshoffer Lázár nyilatkozatát Hódsághy Béla közvetítésével kaptam meg 1955. nov. 2-án. Udvardi az akkori VI. osztály legjobb tanulói közé tartozott; ma nyugalmazott iskolaigazgatóként él Baján.

²⁰ Werner Adolf említett esszéje a már idézett *Értesítőben* jelent meg; Babits tehát bizonyosan olvasta, sőt készülése közben is ismerhette, esetleg vitatkozott is róla igazgatójával. A tanártársakra vonatkozó adatokat Szinyei: *Magyar írők élete és munkái* című műből, a cisztercita sematizmusról és az *Értesítő*-ből vettem.

²¹ Lásd a 9-es jegyzetet. Szükségesnek tartom megemlíteni, hogy Babits István — a költő testvér-öccse — Palotai Irén Jánost tudja Timár modelljének. Palotai ezt határozottan cáfolja ebben a levelében.

S ott vannak a regényben a „civiliek, . . . a rajztanár és a tornatanár, a rend alkalmazottai, mindig kész szolgálai a felsőségeknek” — ahogyan Babits írja a *Timár Virgil* jében.²² A „civiliek” a valóságban: Gáspár János, a világi rajztanár, Vágó Rezső és Ujhelyi Géza, a két világi tornatanár; ők ketten ráadásul nem is tanárok, hanem „csak” a helybeli elemi iskola tanítói, tehát a pedagógusok régi kasztszellemének megfelelően — kénytelenek „mindig kész szolgálai lenni a felsőségeknek”.

Valószínűleg a regény többi tanáralakját is főként hajdani bajjai kartársairól mintázta, de bizonyosan saját diákévének emlékei is ihlették alakjai megrajzolásában; erre utal a regénybeli tanárok nevének megválasztása. Azt azonban ma már bajos volna rekonstruálni, hogy a regény alakjai, nevük mellett, miben hasonlítanak még modelljeikhez.

De nemcsak a cisztercita tanárokat mintázta személyes élményei alapján. A regény más alakjai is diákkori vagy ifjúkori emlékeiből bukkannak elő, — mint például — Piacsek kőfaragó mester. De a regénybeli Sót leírása is — többé-kevésbé — ráillik Bajára: dunaparti város, hajóállomása van. Sót azonban nemcsak Baja: Sót „városképehez” egy-egy vonással Pécs is hozzájárul. A pécsi Dömörkapu (vagy talán a bajai Ogrun-kapu — a török vár kapuja?) a regényben Demir-kapu lesz; a regényben olvasható utcanevek — Xavér utca, Petrezselyem utca — pécsi emlékeket idézik.²³

Mindez arról beszél, hogy az élettől nem is zárkozott el olyannyira, ahogyan — különösen akkoriban alkotott lírájában — programszerűen vallotta. A Babits-életmű napló és emlékirat, s ez akkor mutatkozik meg igazán, amikor szépprózát ír: saját életének és az őt környező valóságnak egy-egy mozzanata csaknem minden novellájában, regényében benne van — sokszor változtatás nélkül, vagy alig stilizáltan. Lírájára ez csak részben és másképpen igaz, mert a lírának más a természete, mint a prózának: a rím, a ritmus hamar csábít játékra és a valóságos élményből indult gondolatsor könnyen lendül más szférákba a forma szárnyain. A versnek ez a tulajdonsága erény is, veszély is: nagy összefüggéseket megmutató vízióra, egyben játékos szeszélyre több lehetőséget ad a vers, mint a próza. S Babitsnál az utóbbi gyakoribb, különösen ifjúkorában. Babits érdekesen vall kezdőévének alkotási módjáról:

„Én azokban a boldog fiatal időkben voltam annyira költő, hogy egy jó rímért vagy széplejtésű sorért nyugodtan föl tudtam áldozni a kicsinyes igazságot. Ezt a képességet azóta elvesztettem, gyáván és tehetetlenül ragaszkodom minden jelentéktelenséghez, ami véletlenül igaz.”²⁴

A prózának kevésbé van meg ez az igazságot gátló „képessége”, sőt csaknem kényszeríti az írókat arra, hogy éljen a „valóságkonvencióval”. A novellát ugyan még számos szál fűzi a lírához, a Babitsét különösen; de már az ő elbeszélései is, végső elemzésben, csaknem kivétel nélkül valósághoz kötődtek. Regényei pedig már mind a valóságos társadalmat ábrázolják; más kérdés, hogy milyen eszközökkel és milyen következtetésekkel.

Bajai magánélete csaknem teljesen az iskolában és a rózsáskerti házban folyik; kisvárosban nincs is többre lehetőség. A szerzetestanárok — igaz — nem örökké imádkozó barátok, hanem olykor vídám cimborák is, és — nem utolsósorban — nagyszerű vitatársak. De azért úgy illik hogy a nagyműveltségű, fővárosból vidékre csöppent — és már négy éve nem „vidéki” — ifjú panaszkodik a kisváros szellemi tespedtségén:

„Magamról nem sok jót írhatok, bár azt nem mondhatom, hogy nem élek értelmi életet: sokat olvasok ugyanis, de kevés ami fel bírna melegíteni. Írni azonban annyira nem tudok, hogy Hegedűs és Mohácsi felszólítására a Tűznek²⁵ sem tudtam semmit kicsiholni agyvelőim korán kiégett taplójából. Veszekedem a gyerekekkel (ti. a tanítványaimmal) és iszom a papokkal (a kollégáimmal): ez a mindennapi sorsom. Nem mondhatom, hogy környezetemben nincsenek intelligens emberek, azt sem, hogy absolute unatkoznék. De mégis roppant hiányokat érzek” — írja Kosztolányinak kissé affektáltan.²⁶

²² Athenaeum kiadás, 41.

²³ Hódsághy Béla már idézett levelében (3-as jegyzet) ezt írja:

„A *Timár Virgil*-ügyet egy alkalommal magam tettem szövé Babits előtt. Minden bajai kapcsolatot megtagadtam. Nem gondolt a regény írása közben senkire és semmire. Valahogy a pécsi és bajai élmények olvadtak össze emlékezetében anélkül, hogy a regény egészének adataiból, hangulatából bármi olyast tudna kielemezni, ami speciálisan bajai vonatkozás.”

Bisztray Gyula szóbeli közléséből tudom, hogy Babits hasonlóképpen — s éppen ennyire ok nélkül — tagadott meg minden kapcsolatot fogarasi élményel és a *Gólyakalifa* között.

²⁴ *Keresztül kasul az életemen*, Nyugat, 1939. 9. 1.

²⁵ A *Tűz* szépirodalmi, kritikai és társadalmi haviszemle volt. Szerkesztette ifj. Hegedűs Gyula és Mohácsi Jenő. Lásd: *Babits Emlékkönyv*, 161. l.

²⁶ Lásd a 17-es jegyzetet.

És egy másik leveléből:

„Külső életemben semmi változás. Mostanában Szekszárdon voltam, az unokanővérem esküvőjén. Pedagógiai vizsgára készülök . . . Igen szolid vagyok. Kártyázni se nagyon tanul-tam meg. Mult levelében ön a poharaktól féltett — de szekszárdi lévén, a bor nem új előttem. Ön is írjon valamit a külső életéből is.”²⁷

Ez a vidéki élet nem is olyan elviselhetetlenül unalmas. Szeptember 22-én foglalja el állását, s október 4-én már Magyarász Ferenc főtisztelendő kartársának névnapjébe hívja szépen nyomtatott kártyán az iskola igazgatója. S újabb névnapokra hivatalos, szinte kéthetenként: október 27-én Lulay Simonén, november 4-én Székely Károlyén; november 25-én Katalin-estre hívja a Bajai Casino Vigalmi Bizottsága, melyen — ha úgy tetszett neki — saját születésnapját is megünnepelhetette; tíz nappal később pedig Borsodi Miklós főtisztelendő úr egészségére üríthet poharat a bajai ciszterciák refektóriumában. Babits bizonyára a maga hordócskájának tartalmát is megízlelteti a derék papokkal, de hiába bor és vígság, kártyázni nem tanul meg; nem is tudott egyebet benne soha jól, csak a passziánszot.²⁸

A képzett, művelt szerzetesstanárok között barátira is lel, Palotai Irén János személyében, aki természetrajz és földrajz szakos, s három esztendővel idősebb Babitsnál. Palotai is helyettes tanár abban a tanévben. A két ifjú érdeklődési körének aligha lehetett sok érintkezési pontja, mégis olyannyira jó barátokká válnak, hogy Babits Szekszárdra is meghívja Palotait, aki néhány napot tölt Babitsék családjá körében.²⁹

Az iskola szelleme marandó emlékként kíséri Babitsot egész életén át. Vitatkozik tanártársaival s a viták új és új könyveket adnak kezébe: Pascalt és Anatole Franceot, Ágostont és Schopenhauert. A vitákban biztos és gyors ítéletű, s itt elért sikerei feledtetik vele szinte közmondásos testi ügyetlenségét. (Baján a tanári testületben, egészen a mostani időkig így szóltak rá az ügyetlenkedőre: „Te Babits!”)³⁰ Társai szeretik, sőt tisztelik is hatalmas tudásáért, bár senkisé tudja közülük, hogy valójában ki rejtőzik a kissé gondozatlan, suta külső mögött. Palotai így emlékezik erre:

„Tanártársai szerették, becsülték őt. Igaz, hogy módortalan volt, de szelídségével és nagy tudásával ezt a neki be nem tudható hibáját feledtette. Arról nem tudok semmit, hogy a városban bárkivel is igazában barátkozott volna. Megelégedett a tanári karban szerzett barátaival . . . Azt, hogy már akkor költő volt, aligha tudta bárki is. Erről az oldaláról magam sem ismertem. Igaz, hogy tudtam egy-két verséről, de ez még nem bizonyította számomra, hogy költő. Írásait különben előttem is rejtgette. Csak itt-ott megjelent egy-egy költeményét olvastam, de mivel tudtam, hogy ezekről nem szívesen beszél, sohasem hoztam szóba előtte.”³¹

Olvas, vizsgájára készül, borozik a papokkal és nagy tervekét forgat fejében: dolgozik. Könyvekhez nem igen jut Baján, mégis könyvtárnyit olvas el: Baudelaire, Verlaine, La Bruyère, Richépin, Burckhardt, Gobineau, Merezkovszkij, Muther, Heine, Byron, Thackeray, Liliencron, Petronius, Lenau, Nietzsche, Ady. Változatos és gazdag névsor; a könyvekhez úgy jut hozzá, hogy barátai — elsősorban Kosztolányi — postán küldik a legújabb vagy a legdivatosabb regényeket, antik és modern klasszikusokat, filozófiai műveket — rendszeren hosszú levél kíséretében, melyben részletesen beszámolnak legfrissebb olvasmányaikról és saját alkotásaikról. Egymás közönségét, az irodalmi közvéleményt, ők maguk — harmánnyen: György Oszkár, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Zalai Béla — alkotják.

Baudelaire-t szinte úgy olvassa, mint valami breviáriumot és Nietzschevel ismerkedik újra:

„Baudelaire-rel a lehető legjobb viszonyban vagyok, nincs nap, hogy ne olvasnám, jórészt kívülről tudom, nem tudnék élni nélküle. Nietzschevel most szeretném megújítani az ismeretséget” — írja Kosztolányinak 1906. február 21-én.³²

Barátai a modern magyar líra úttörőjét üdvözlük benne. Ő azonban elégedetlen magával: nemcsak saját alkotásaival, hanem műfordításaival is. György Oszkár arra kéri egyik levelében, hogy küldje el Baudelaire-fordításait, mert Kosztolányival közösen egy magyar Baudelaire kiadást tervezik. Babits aggályoskodva így válaszol Györgynek:

„. . . Baudelaire most egyik legkedvesebb költőm: s ha van Magyarországon ember, aki ezt a kényes és finom munkát megcsinálhatja; akkor te vagy és Kosztolányi. Más kérdés az én közreműködésem. Jól tudod, hogy én nehézkes verselő és kevésbé szabadkezü műfordító vagyok, bár újabb gyakorlatom tán valamivel ügyesebbé tett e téren, mint voltam. Minden-esetre átdolgozom és elküldöm kész Baudelaire-darabjaimat; néhány újjal is megpróbál-

²⁷ Lásd a 4-es jegyzetet.

²⁸ Az említett meghívókat lásd: *Babits Mihály Baján*. Analekta, OSZK.

²⁹ Babits István jól emlékszik erre a látogatásra, s Palotai Irén János is említi többször idézett levelében.

³⁰ Hódsághy Béla szóbeli közlése.

³¹ Lásd a 9-es jegyzetet.

³² Lásd a 4-es jegyzetet.

kozom : ha használhatjátok, használni fogjátok ; ha egészségben nem megfelelők, esetleg egyes soraik, egyes szavaik segítik a végleges szövegezést : egyszóval teljesen rendelkezéskére bocsátom őket. Műfordításoknál sohasem felesleges ennél többet átnézni és összehasonlí-tani.”³³

Máskor úgy érzi, hogy nagy képességek rejlenek benne, de valami — ő maga sem tudja, mi — nem engedi, hogy tehetsége kibontakozzék. Kosztolányinak így panaszkodik erről : „Terveimet kérdi? mit érnek a terveim, míg nem lépek legalább egyet megvalósításuk felé. És hiába »hajt a lélek«; én mint a rossz ló, csökönyösen nem lépek. Az elszántság természetes színét a gondolat halványra betegíti. Belőlem vagy véletlenül lesz valami, vagy soha-sem lesz semmi. Itf Baján is megvan számomra az archimédesi *ποῦ στῶ*. Kimozdíthatnám a földet ha csak a kisujjamat mozdítanám — de én egész hypochondricusan nem tudom a kis-ujjamat megmozdítani.”³⁴

Hasonló rezignált hangot találunk néhány ekkoriban írt versében is (*Ki tesz, ki vesz, Gunnyasziva muzsám, Prologus*). Olykor azonban elhessegeti sötét gondolatait, rátalál fiatalosan öntudatos, derűs hangjára, mint például az itt következő — eddig kiadatlan — ver-sében :

*Büszkén mondom mindenkinek :
megyek a magam útján,
futok az éjszakába,
amerre még senkise járt,
felfedezem Amerikát,
találok új világot.*

*Nem félek a sötétségtől :
a fejem gyufaskatulya,
valamerre járok, abból
új napot gyújtok oda.
Fuss én előlem, éjszaka,
mert én a fényt szeretem,
és mint egy fontaine illumineuse
úgy ég a képzeletem.
Új csillag új mennyboltokon
merész utam vezére,
a gyúlandó fát hordozom
a jövőndő tűzére.*

*Igen ! szénégetők vagyunk,
tüzeket rakunk mi mind
s gyújtunk sok templomot, új kor
Herosztrátuszaiként.
Bátorságot szomjunk adott
és éhségünk erőt,
mivel a múlt éhen hagyott,
éhezzük a jövőt,
s toljuk a jövő szekerét,
mely kátyuban ragadt ma :
ne legyen ami a jelen
A múltak gyáva majma.*

*Mint napraforgó, forg az én
lelkem a nap felé,
várva a virradást szegény.
csak úgy eped belé,
A föld sötét ; az ég üres ;
az ember lusta, dőre —
csak rajta, rakjuk a tüzet
legyen új nap belőle !³⁵*

³³ Babits levele György Oszkárhoz, 1906. elején. Levelestár, OSZK.

³⁴ Lásd a 17-es jegyzetet.

³⁵ *Angyalos könyv*, t. 36.

Ezt a hangot őszintébbnek érezzük, mint „agnosztikus” verseiét, melyeknek hangulatában sok van korának „kötelező” spleenjéből. Ezekben az években főként Nietzsche-t olvassa, de jól ismeri már azt az agnosztikus filozófiát is, melyet Hume, Poincaré neve jelez. Bajai verstermésének néhány darabján — különösen a *Névjegyemre* címűn — könnyen felismerhetők ezeknek a filozófiai olvasmányoknak nyomai. Ezek a versek hangulatilag és gondolatilag azzal a verscsoporttal rokoníthatók, melynek legjellemzőbb darabjai a *Hunyt szemmel* . . . , *Az örök folyosó*, *A lírikus epilógja*.

Ezek a versek érdekesen és jellemzően példázzák élettől való elzárkózását — nemcsak tartalmukkal, hanem azzal is, hogy évekig hevernek fiókjában kiadatlanul, míg végül rászánja magát közlésükre. Hevertetésüknek különös szemérem az oka, fél a nyilvánosságtól, a bírálattól. Ifjúkori leveleiből kiderül, milyen érzékenyen érinti minden bíráló hang; verseit még legközelebbi barátainak — Juhásznak, Kosztolányinak — is félve mutatja meg. E szeméremhez jódag arisztokratizmus is járul, amit bizonyára Nietzsche filozófiájából és esztétikájából tanul és amit költői magatartásként vállal. Babits igen érdekesen nyilatkozik erről két évtized múltával:

„Magannak irogattam, s ha elkészültem egy-egy dologgal, belesüllyesztettem a fiókomba a többihez. Nem azért tettem azt, hogy engedelmeskedjem a horáciusi parancsnak, hanem azért, mert gyermekesen meg voltam győződve, hogy verseim túlszárnyalják a kort . . . Csak addig hittem azt, hogy az vagyok, akinek hiszem magamat, amíg mások elé nem kerültek énem közvetítői: a munkáim. Mihelyt azonban a nagyközönség szemhatárába került az egyéniségem, kiderült, hogy éppen ellenkezője vagyok annak, akinek tartottam magamat.”³⁶

Tartózkodásához az is hozzájárulhat, hogy verseit nehezen tudja elhelyezni. A *Tűz*, a *Magyar Szemle* a nyugat felé tájékozódó pesti fiatalok lapjai — túlságosan rövidéletűek ahhoz, hogy közönséget tudnának teremteni; és nyilvánosságot alig jelentenek, oly kevesen olvassák őket. Másutt, liberális polgári lapokban — kellő összeköttetések híján — nem igen helyezheti el verseit; konzervatív lapoknál pedig hiába is kísérletezik. Erről is igen érdekesen nyilatkozik Babits egyik, 1923-ban adott interjújában:

„Az akkori magyar irodalmat mélyen magam alatt állónak éreztem és nem óhajtottam közibe ereszkedni. »Kellek én itt?« — kérdeztem dacosan. Egyetlen szerkesztőt ítéltem méltónak, hogy elküldjek hozzá néhány verset: az Schöpflin Aladár volt. Ő hosszú és hízelt levelemben válaszolt, de a jó öreg Vasárnapi Újságban nem tehettem közé kissé különös írásaimat. Több lépést nem is tettem velük a nyilvánosság felé.”³⁷

Igy érthető, hogy számos verse csak évekkel keletkezése után lát napvilágot folyóiratban, és van olyan verse is, mely sohasem jelenik meg időszaki lapban. Így a *Névjegyemre* először a *Holnap új versei* című kötetben lát napvilágot 1909-ben, a *Miként szélcsendben a hajó* 1916-ban a *Recitativban*, a *Gretna-Green* pedig 1915-ben a *Nyugatban* jelenik meg először.

Személyes élmények és olvasmányok váltakozva ihletik verseit. Legszemélyesebb ihletésű verse a *Strófák Gizikéről* és az *Anyám nevére*, de ide sorolhatjuk a *Régi szálloda* című versét is, mely egy bajai mende-monda költői feldolgozása: Baján volt egy szálló, melyben a hajdani tulajdonos, állítólag, meggyilkolta egyik vendégét és holttestét a szálló falába falazta. Babits verse a szállót Budára helyezi át. Pécsi emlékeit idézi az *Emléksorok egy régi pécsi uszodára* című verse. A vers történetéhez tartozik, hogy Kosztolányi egyik levelében kedvesen vállatára fogja Babitsot, hányadán áll a szerelemmel: a vers prologusából ilyesmire lehet következtetni. Babits sietve mentegetőzik és ezt írja Kosztolányinak:

„Ami szerelmemet illeti, nem vagyok szerelmes, nem is voltam, legalább nem tovább két napnál és a Madarász uszoda incriminált prologusát utólag csináltam a költeményhez, mert azt hiszem, hogy illik hozzá.”³⁸

Gyorsan letagadja tehát Gizit, ám Kosztolányi évődése mégis meggondolkoztatja. Három évvel később már verstanilag sem találja helyénvalónak a *szerelem* szót; a helyette írt *szenvedély* aligha jobb prozódiailag, de legalább általánosabb, s kevésbé alkalmas „kínos gyanúsítgatásokra”. Ezért írja Juhásznak:

„Az új »Holnap« korrekkturáját *nagyon szeretném* megkapni, de ha ez nem volna lehetséges, levélileg közlöm főleg ezt a javítást: az »Uszodára« írt versem harmadik sorában ehelyett: Ó szerelem, szerelem, könnyű heved oly vad — ez teendő: Szenvedély, ó szenvedély, könnyű heved oly vad. Igen kérlek, légy oly szíves ezt kijavítani. De különben is szeretnék egyetmást

³⁶ Bende László: *A jubiláns Babits Mihály elmondja, hogyan lett költővé*. . . Esti Kurir, 1928. jún. 27. — 144. sz.

³⁷ *Hogyan kaptam az első honoráriumot? — Kellek én itt?* Pesti Napló, 1923. dec. 25.

Az említett Schöpflin-levél (lásd: Levelestár, OSZK) 1909-ben kelt. Babits erre a Schöpflin-levélre valószínűleg úgy emlékezett, mint sokkal előbb keltezetre: 1909-ben, tudniillik, Babits előtt a nyilvánosságnak minden kapuja megnyílt már.

³⁸ Babits levele Kosztolányihoz, 1906. aug. 18. Levelestár, OSZK.

simitani. Nem vagyok bizonyos, vajjon ezek a versek nem nagyon túlzottak, gyerekesek — és túlhaladottak-e?”³⁹

A versnek ez lett végső alakja.

Olvasmányai több versét ihletik. Baudelaire (*Tűzek, Közélg, közélg a gyorsvonat*), Liliencron (*Gretna-Green*), Byron (*Szeretnék élni két hullám alatt*), Thackeray, Anatole France, La Bruyère és nem utolsósorban Ady nyomja rá bélyegét egy-egy versére. Nem egyszerű hatások ezek, hanem inkább az olvasmány kellette asszociációk, benyomások rögzítései. Ezzel kapcsolatban érdekes megemlíteni, hogy — Babits Mihályné megjegyzése szerint — *Páris* című versét Ady hatására írta. Maga Babits is érezhetett ilyet, mert Kosztolányihoz intézett levelében célzást tesz erre:

„... magam is írtam egy hasonló eszméjű költeményt egykor a magyar melaságról — épen Páris címen — és az alapmegfigyelés — minden példa mutatja, — igaz is. De nagy a különbség a tárgyalási módban... Írtam szeptember óta 2 vagy 3 verset: ezek közül is a Párist Ady olvasása után kedvem volna megsemmisíteni.”⁴⁰

Richepin, Verlaine, Baudelaire fordítása mellett egyéb költői gyakorlatokkal is foglalkozik: Aranyt angolra fordítja, Vörösmartyt latinra, ír latinul két hangsúlyos rímes verset (*Desperata invocatio, Ad animositatem sapientium*), s a középkori latin himnuszok ihletik a *Strófák Gizikéről* című versének formáját is. A hosszú bécsi tartózkodás után hazatérő Kosztolányit hibátlan alexzandrinusokban írt, francia nyelvű verses levéllel üdvözlöi. Kosztolányi elragadtatva írja a francia verses levélre válaszul:

„Ön, édes barátom, a mi nagy és nemes fajunknak megtestesült genialitása. Petőfi unokája. Egy kölyök-Arany. Mi az ördögnek fordítja angolra Aranyt, miért ír jó francia verseket. Miért művel csodákat játszva, mosolyogva a magyar ember. Feleljen nekem.”⁴¹

Valóban a kísérletezés éveit ezek, de már születőben a nagy és eredeti költő. Elismerést egyelőre csak barátaitól kap, lassan kezdik azonban megismerni az ország más részeiben is. Még nem jelent meg *A Holnap*, mikor Juhász Gyula így számol be egyik versének nagyváradi fogadtatásáról:

„A Golgotai csárdát mutattam Antal Sándornak és másoknak és ujjongó gyönyörűséggel olvasták. Azt vallja az egyik, hogy Ady mellett te vagy a legnagyobb, aki más, aki egészen maga, aki modern és zeitlos. Abszolút művész.”⁴²

Másutt nincs ilyen sikere. Például a *Gáláns ünnepeket* sehohsem tudja elhelyezni: *A Hét* visszautasítja. *A Holnap* nagy sikerének kell jönnie, hogy Kiss József — Kún József közvetítésével — a beküldés után azonnal közölje. Babits nem kis kajánsággal írja Kún Józsefnek:

„*A Hét* január elseji számát megkaptam, amiből azt következtetem, hogy a lapból tiszteletpéldányt fogok kapni, aminek rendkívül örülnék. Két verset küldtem leveled vétele után azonnald Kissnek s már mindkettőt közölte. Az egyik épen a hajdan visszautasított *Fête galante*. Ez a kis malícia tán megbocsátható.”⁴³

Nyilvánosság nélkül is rengeteget ír, s e gazdag termésnek felét itéli később kiadásra alkalmasnak.

Eddig minégy negyven verséről tudjuk, hogy azokat Baján, illetve Szekszárdon, az iskolai szünetek idején írta 1905 szeptembere és 1906 szeptembere között. E versek közül húsz sehohsem jelent meg nyomtatásban, csupán kéziratban maradt ránk.

Babits 1906 nyarán addig írt verseit ciklusokba gyűjtötte; e ciklusokat s néhány más versét később beölelte. A kéziratok könyv fedőlapjára 1935-ben Török Sophie Carpaccio Zenélő angyalát festette, s azóta a könyvet *Angyalos könyvnek* hívják. Az idegyűjtött ifjúkori versek nagy része kiadatlan. A megjelent versek első változatai ugyancsak ebben a kéziratban kötetben találhatók. Későbbi — szegedi és fogarasi — versfogalmazványait is jórészt itt olvashatjuk; így *A második ének* és *A líterátor* első kéziratos szövegét is. A versek egy részét maga Babits keltezte, emlékezetből utólag; sokat azonban keltezetlenül hagyott, de ezek keletkezési időpontja is több-kevesebb pontossággal megállapítható — egyrészt Török Sophie feljegyzéseiből, másrészt Babits levelezéséből.

³⁹ A levelet Losonczy Géza közli *A fiatal Babits ismeretlen levelei Juhász Gyulához* című cikkében. Népszava, 1941. 186. sz.

⁴⁰ Lásd a 4-es jegyzetet.

⁴¹ Kosztolányi Dezsőné: *Kosztolányi Dezső*. 159. l. Babits a *Buda halálából* egy versszakot, az *V. Lászlóból* hat versszakot fordított angolra. Lásd: *Arany János két verse Babits Mihály angol fordításában*. Analekta, OSZK. Vörösmarty-fordítása nem került elő.

⁴² Juhász Gyula levele Babitshoz, 1908. ápr. 28. *Babits — Juhász — Kosztolányi ifjúkori levelezése*. Analekta, OSZK.

⁴³ Babits levele Kún Józsefhez, 1909. jan. 4. Levelestár, OSZK.

A bajai egy esztendő alatt — beleértve 1906 nyarát is — a következő verseket írta :

1. *A halál automobilon* — 1905 december.
2. *Névjegyemre* — 1905—1906 telén.
3. *Szőlőhegy télen* — 1905—1906 telén.
4. (*Én aki azelőtt ifjú elmével . . .*) — 1905—1906 telén. Kiadatlan eposztöredék.
5. (*Mondd, van-e, van-e szebb, mint*) — 1906 eleje. Kiadatlan.
6. *La Bruyère-ből* — 1906 eleje. Kiadatlan.
7. (*Tar kertünk dermedett fűvén*) — 1906 január. Kiadatlan.
8. *Miként szélcsendben a hajó* — 1906 január.
9. *Primitív* — 1906 január. Kiadatlan.
10. *Régi szálloda* — 1906 január.
11. *Tüzek* — 1906 január.
12. *Páris* — 1906 január—február.
13. (*Ki tesz, ki vesz*) — 1906 február. Kiadatlan.
14. *Desperata invocatio* — 1906 február. Kiadatlan.
15. *Anyám nevére* — 1906 március 1.
16. *Golgota csárda* — 1906 március.
17. *Hullik az ablak* — 1906 március.
18. *Találka előtt* (Paysages intimes 7.) — 1906 március.
19. *Nevessetek!* — 1906 március.
20. (*Gunnyasztva műzsám, szárnya tollpíhéi*) — 1906 április. Kiadatlan.
21. *Strófák Gízikéről* — 1906 május. Kiadatlan.
22. (*Közélg, közélg a gyorsvonat*) — 1906 május. Kiadatlan.
23. *Ad animositatem sapientium* — 1906 május. Kiadatlan.
24. *Gretna-Green* — 1906 június.
25. *Gáláns ünnepség* — 1906 július.
26. *Emléksorok egy régi pécsi uszodára* — 1906 július.
27. (*Mon cher ami*) — 1906 augusztus 18. Kiadatlan.
28. (*Szeretnék élni két hullám alatt*) — 1906 augusztus. Kiadatlan.
29. (*Hol fürge véna, ép poeta-nedv*) — 1906 augusztus. Kiadatlan.
30. *Aestati hiems* — 1906 nyara.
31. *Régi vers egy fiatal költő keserűségéből* — 1906. nyara?
32. *Világhistória* (Illusztrációk mindenféle könyvekhez I.) — 1906 nyara?
33. *E Romor június havon* — 1906 nyara?
34. *Prológus* — 1906 nyara. Kiadatlan.
35. (*Rossz a szemem. Közélgre nem jól lát ő*) — 1906? Kiadatlan.
36. *A tudomány szava* — 1906? Kiadatlan.
37. (*Földhöz ragadt, nyomorult tudomány*) — 1906? Kiadatlan.
38. (*Büszkén mondom mindenkinek*) — 1906? Kiadatlan.
39. (*Szép kikelet, kelsz hát, arcomba lehelsz hát*) — 1906? Kiadatlan.⁴⁴

E gazdag verstermésnek egyik különösen érdekes darabja a töredékben maradt szatirikus eposz (l. az előbbi jegyzék 4. számú versét). A szinte-kamaszos játékot egy-egy percében talán komolyan is veszi, mert ezt írja Kosztolányinak : „ . . . tűnődöm eposzom folytatásán”.⁴⁵ Belefogott, abbahagyta, majd ismét folytatta, s közben javíttatta, toldozta-foldozta : aligha lehetett akár egy pillanatig is elégedett vele ; nem is írt benne többet, csak 150 sort. Ime az invocáció :

*Én aki azelőtt ifjú elmével
játsztam a modern ész komolyabb versével
s mihaszna tudástól nehezült elmével
henyéltem a napot ; most közelebb hévvel
flirtókat éneklek, háborút és fegyvert,
hőst, akít egy lányka pajkos szeme megvert . . .⁴⁶*

A készülő művet, több verssel együtt, elküldi Kosztolányinak, s a jó barát rajongó áradozással írja meg rövid bírálatát :

⁴⁴ A zárójelbe tett verseknek nincs címük ; címül a vers kezdősorát vettem. A 31—39. versek keletkezési idejét nem tudtam pontosabban megállapítani, csupán az bizonyos, hogy 1906 szeptembere előtt írta őket. A versek keletkezési idejének megállapításához használt forrásokat, s általában a megállapítások megokolását lásd *Babits Mihály verseinek időrendje 1900—1906* című dolgozatomban. MTA Könyvtár, Kézirattár.

⁴⁵ Lásd a 17-es jegyzetet.

⁴⁶ Az eposztöredék kéziratát lásd : *Kötetben meg nem jelent versek*. Analekta, OSZK.

„De mások az ön versei, a Spinoza-sonett, a tavaszról szóló, a szatirikus eposz — mind-egyikben erő, hév, igazság és könny, sok elfojtott gyémánttiszta könnyű van.”⁴⁷

A dicséret bizonyára annak a Babitsnak szól, akinek eposzában már-már karikatúra-szerűen zsúfolódnak a két első Babits-kötet stílusjegyei. Ime egy versszak, melynek stílusfordulataiból tizedannyi is elég volna :

*Ó valósult álom, álmodott valóság,
rózsaszín liliomok, liliomszín rózsák,
csiklandozó fürtök, véghetetlen flirtök
akiket tán maga talált ki az ördög ;
ó te nyugodt harc és békételen béke,
mely egyre kezdődik s soha sincsen vége,
kéj nélküli kéj és komoly ízű játék,
te naptalan nap és árnyéktalan árnyék,
te szerelem-féle, de szerelem nélküli,
enyhe szenvedély mely ment a szenvedélytül,
bora szomjazónak, étele az éhnek,
nem ritka — de rád csak ritkán köszönt ének . . .
Szerettek örök vágy izgalma, sekély-mély
kéj nélküli kéj te kéjebb vagy a kéjnél ;
szerettek örök vágy, mért is tagadnálak,
cél nélküli cél, de célul fogadnálak,
mint rég Petronius, ez a kedves céda —
„Coitus voluptas brevis est et foeda”.*

Ez a zsúfoltság valójában önirónia, s talán nem is egészen akaratlanul, mert a könnyű-
vérű Babától és a leány hódoló udvarától így választja el magát :

*Én magam vagyok itt hidegen szemlélő,
mint aki csak távol, álmaiban élő ;
bánom is én Babát s menaszériáját,
líba víg gigáját, szamarak iáját !
Társaim, a korok bölcseinek lelke
könyvekbe, befőttként üvegekbe, fejtve
s télt drága likőrrel fejem, ez a borkád,
mely e világnál jelesebb mámort ad
s tág birodalmamnak ki mérheti hosszát? —
Baba isten hozzád ! Mi közöm tehozzád ?*

Ezzel vége is az „eposzoknak” ; 150 sor mindössze, de elég ahhoz, hogy megvilágítsa a
költő műhelyének rejtettebb zúgait.

Számos verse, verstördéke, versfordítása mellett prózát is ír, vagy legalábbis tervez :
társadalmi regényt — „byronikus beszélyt a renaissance korából” — akar írni.⁴⁸ Társadalmi
regény ugyan nem lesz a tervből, de helyette, kissé később, a renaissance-szal kapcsolatos
olvasmányok hatására, megírja *Mese a Decameronból* című novelláját ; a tervezett regény
előkészületeinek köszönhető a *Karácsonyi Madonna* születése is, melyet Szegeden ír 1907-ben.
És drámával is kísérletezik. Ebben a műfajban túljut a tervezgetésen, sőt be is fejezi, amit
megkezdett. 1905. október 31-én még ezt írja Kosztolányinak : „Van egy excentrikus dráma-
tervem”.⁴⁹ 1906. augusztus 18-án pedig — már a dráma írása közben — szépen gördülő alek-
szandrinusokban ezt közli Kosztolányival:⁵⁰ „Mais j'écrirai un drame réaliste, objectif . . .”
A személyekről is be tud már számolni : „mes personnages — grands fous — je les ai déjà :
un pestien nerveux, une vieille hystérique, un porteur villageois, décrépit, alcoolique . . .”
A drámát meg is írja : címe : *A Simóné háza*.⁵¹ Babits ezt az egyfelvonásos színművét —
melyet, mint egyik levelében írja, „strindberginek” tartott — nagy igyekezettel, lelkesedéssel,
de sok kétséggel írta. Juhásznak így számol be munkájáról :

„. . . most pedig megint olyan munkában vagyok, mely szabad perceimben alig enged
másra gondolnom. Ugyanis, képzelje, drámát írok — az elsőt életemben. Mindjárt levelem

⁴⁷ Kosztolányi levele Babitshoz, 1906. febr. 19. A levél egy részét Kosztolányiné közli *Kosztolányi Dezső* című könyvének 157. lapján.

⁴⁸ Kosztolányinak írt erről egyik levelében ; lásd a 17-es jegyzetet.

⁴⁹ Lásd a 17-es jegyzetet.

⁵⁰ Babits levele Kosztolányihoz, 1906. aug. 18. Levelestár, OSZK.

⁵¹ A dráma kéziratát lásd : *Analekta*, OSZK.

elején eldicsekszem vele, olyan nagy-nagy dolog ez előttem; nem is tudom hogyan tiszteljem magam érte; pedig a dráma egyelőre csak egy felvonásos.”⁵²

Tehát több felvonásosra tervezi, de egynél többre nem telik erejéből. Valószínűleg elégedetlen vele és meg is unja, mert a színmű kéziratára, még befejezése előtt, ezt írja: „Nagy baj a költőnek, ha megunta teremtett jellemeit maga is...”

A dráma szereplői: özv. Simóné, a „vieille hystérique”, Simó Károly, a fia — ő a „pestien nerveux”; Baka Pali, hordár — ő a „porteur villageois, décrépit, alcoolique”; Anna, a hordár leánya, akit Simóné „nevel”, illetve tart cselédként a háznál; az orvos, akinek alakját, Babitsné feljegyzése szerint,⁵³ a szekszárdi Dragits doktorról rajzolta és aki Tardits néven a *Harc az angyallal* és a *Hatholdas rózsakert* című novellában is szerepel. Babits később is gyakran emlegette öreg háziorvosukat, akinek szavajárása volt — a novellában és a drámában is megtaláljuk —: „Hát hogy van ilyenkor?” A többi szereplő: Guçi cigány, Major tűzoltó-főparancsnok, Balog járásbíró, tűzoltók, utcagyerekek, nép.

A dráma nemcsak „strindbergi”: erősen emlékeztet Bródy Sándor drámáira is. A naturalista stílus, a groteszk népiesség, a beteg lelkek pánoptikuma érdekes, de rosszul sikerült kísérletté teszi ezt a drámát. Kosztolányi sem elégedett Babits alkotásával, meg is írja őszintén véleményét:

„Az egyfelvonásost én sem tartom sikerültnek, de nekem érdekes, mert közelebb hozza hozzám a te talányos, ideges és mérges egyéniségedet. A hős — szemérmeskedtél — mintha hasonlítana egy kicsit a te profildra. Jól láttam?”⁵⁴

*

Ime Babits bajai „külső életének” vázlatos rajza, hogy az ő szavával éljek. „Belső” életének rajza — Baján írt műveinek elemzése — nem volt célom, megelégedtem néhány rövid megjegyzéssel és utalással. A Babits-mű esztétikai értelmezése egyébként is csak azután lehet teljes sikerű, ha életének és életműve keletkezésének minden tényezőjét kellő részletességgel ismerjük. Ezért elsősorban arra törekedtem, hogy bajai egy esztendejéről — életének erről a fontos és teljesen feltáratlan szakaszáról — mindent elmondjak, ami eddig ismeretlen volt. Tanulmányom megírásában értékes segítséget kaptam Babits Istvántól, a költő testvér-öccsétől, Hódsághy Bélától, Babits régi baráti ismerősétől, aki évtizedek óta Baján tanárkodik, Palotai Irén Jánostól, Babits bajai tanártársától, Posta Lajostól, Babits bajai házigazdájának vejétől, Udvardi Lázártól, Babits bajai tanítványától. Az ő segítségük nélkül munkámból számos adat hiányoznék; szíves fáradozásukért ezúton is köszönetet mondok.

⁵² Babits levele Juhász Gyulához. Közli Paku Imre: *Babits Mihály fiatalkori levelezéséből* című cikkében. Magyar Nemzet, 1941. 294. sz.

⁵³ Babitsné feljegyzése a dráma kézírata mellett; lásd az 51-es jegyzetet.

⁵⁴ Kosztolányiné idézett könyvében, 168. l.